

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

2. Алефиренко Н. Фразеологический словарь. Культурно-познавательное пространство русской идиоматики / Н. Алефиренко, Л. Золотых. – М. : ЭЛПИС, 2008. – 470 с.
3. Бабкин А. М. Словарь иноязычных выражений и слов / А. М. Бабкин, В. В. Шендецов. – Л. : Наука, 1987. – 657 с.
4. Байрамова Л. К. Аксиологический фразеологический словарь русского языка. Словарь ценностей и антиценностей / Луиза Каримовна Байрамова. – Казань : Центр инновационных технологий, 2011. – 350 с.
5. Байрамова Л. К. Аксиологический фразеологический словарь английского языка. Словарь ценностей и антиценностей / Луиза Каримовна Байрамова. – Казань: Центр инновационных технологий, 2011. – 376 с.
6. Бирих А. К. Словарь русской фразеологии. Историко-этимологический справочник / А. К. Бирих, В. М. Мокиенко, Л. И. Степанова. – СПб. : Фолио-Пресс, 1998. – 700 с.
7. Кунин А. В. Англо-русский фразеологический словарь / Александр Владимирович Кунин. – М. : Русский язык, 1984. – 944 с.
8. Мальцева Д. Г. Страноведение через фразеологизмы / Дина Григорьевна Мальцева. – М. : Высшая школа, 1991. – 173 с.
9. Мифы народов мира. Энциклопедия / [гл. ред. С. А. Токарев]. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – Т. 1. – 671 с.
10. Мюллер В. К. Новый англо-русский словарь / [под ред. М. М. Маковского]. – М. : Издательский дом “Диалог”, 2002. – 895 с.
11. Немецко-русский фразеологический словарь / [сост. Л. Э. Бинович, Н. Н. Гришин]. – М. : “Русский язык”, 1975. – 656 с.
12. Энциклопедия символов, знаков, эмблем / [авт.-сост. В. Андреева, В. Куклев, А. Ровнер]. – М. : “Астрель”, 2001. – 576 с.

ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНІ ФРАЗЕОЛОГІЗМИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАТИВНІ ОДИНИЦІ КОНЦЕПТІВ

ГУРБАНСЬКА С. О.

Київський національний університет культури і мистецтв

Проблема вивчення концептосфери загалом і концептів зокрема є домінуючою у сучасній лінгвістиці [22; 24]. Поняття *концепт* займає одне з центральних місць у когнітивній науці, натомість коло концептів постійно розширюється. Дослідження властивостей і характеристик концептів є надзвичайно актуальним і становить значний інтерес для науковців. У статті вивчення інтертекстуальних фразеологізмів (далі – ІФ) пов'язане із одним із головних понять когнітивної лінгвістики – концептом, який розглядається як ментальне утворення, що реалізується мовними засобами [2, с. 77], а самі ІФ досліджуються як спосіб збереження і структурування знань про світ та культурну пам'ять народу зважаючи на те, що етнокультурний зміст цих

одиниць формується на базі культурних концептів, що відображають концептуальну картину світу народу.

У свідомості носіїв мови є складне лінгвоконцептологічне утворення (прецедентний світ), що має багаторівневу структуру; воно реалізується у мовних одиницях різного рівня, отримує комунікативне втілення і підлягає лінгвоаксіологічному вивченню [15]. Проблеми семіозису мовних знаків та організації семантичних структур одиниць мови вивчаються як проблеми об'єктивації цими одиницями різних структур знання, як проблеми участі цих одиниць у процесах концептуалізації та категоризації світу [28].

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вивчення ІФ як мікротекстів та, відповідно, як інтертекстуальних явищ, зокрема розглядом ІФ як компонентів мовної картини світу і як репрезентативних одиниць різноманітних концептів.

Наукова новизна роботи пов'язана з інтертекстуальним підходом до вивчення фразеологізмів як репрезентантів концептів. Дослідженням лінгвокультурної інформації ІФ займалася О. М. Галинська [5–7], проте з позицій граматичних кодів і кодів культури. Тому розгляд ІФ як репрезентативних одиниць концептів є найбільш перспективним для дослідження в межах теорії інтертекстуальності.

Мета статті – виявлення інтертекстуальної природи фразеологізмів як репрезентативних одиниць концептів.

Завдання:

– визначити концепти як засоби репрезентації дійсності у свідомості носіїв різних лінгвокультур;

– описати роль фразеології у мовній концептуалізації світу та у розвитку концептосфери культури;

– уточнити основні термінологічні поняття “концепт”, “інтертекстуальність”, “інтертекст”, “інтертекстуальний фразеологізм”;

– розглянути фразеологізми з позицій інтертекстуальності;

– виявити лінгвокультурологічну значимість ІФ у мовній картині світу.

Кожна мова має свій спосіб концептуалізації світу та властиву лише їй картину світу, що об'єднує уявлення людини про навколишню дійсність, і для того, щоб виявити особливості картини світу, які є властивими для представника певної національної культури, пише Н. М. Фролова, необхідно вивчити свідомість людини, зафіксовану за допомогою мови [27].

У концептуальній картині світу міститься інформація, закріплена в поняттях, а у мовній – знання, виражені у словах та словосполученнях конкретних мов, натомість за межами концептуальної картини світу залишаються периферійні зони, які несуть додаткову інформацію про світ [21, с. 119]. Когнітивна картина світу фіксується в мові у вигляді концептів, які утворюють концептосферу народу, тобто концептуальну картину світу, тим часом поняття мовної картини світу базується на вивченні комплексу уявлень про світ – людину та її середовище у їхній взаємодії [10, с. 147].

“Виконання мовою комунікативної функції сприяє втілення в неї національного духу етноса, його ментальних особливостей; кумулятивної функції – закріпленню і зберіганню концептів та установок культури;

трансляючої – відтворенню цих концептів і установок в менталітеті народу, а відповідно – впливу на спосіб світорозуміння” [18, с. 388]. Як в культурі, так і психології кожного народу є риси, які репрезентують його індивідуальну етнічну своєрідність, а є і риси, які об’єднують цей народ із іншими народами. Відтак, народний менталітет, тобто культурно-психологічна своєрідність народу, формується із взаємодії усіх складників, а кожна мова відображає ту неповторність, що відрізняє одну культуру від іншої. Наявність національно-культурної специфіки поєднує знак і концепти, стереотипи, еталони, символи, на основі яких формується мовна картина світу [27]. Вважаючи, що мова лише сприяє кодуванню і трансляції культури, В. А. Маслова стверджує, що саме текст, а не мова прямо пов’язаний із культурою і пронизаний безліччю культурних кодів; він зберігає інформацію про історію, етнографію, національну психологію і поведінку – тобто про все, що складає зміст культури [16].

Концептуалізацію Є. А. Нахімова визначає не лише як одну із центральних проблем когнітивної лінгвістики і науковий напрям, але і як концептуальне дослідження – тобто дослідження конкретних концептів [20, с. 15]. Розрізняють *лінгвокогнітивний* і *лінгвокультурологічний* підходи до вивчення концептів. При першому підході концепт сприймається як “термін, що слугує поясненню одиниць ментальних чи психічних ресурсів нашої свідомості і тієї інформаційної структури, яка відображає знання і досвід людини; оперативна змістова одиниця пам’яті, ментального лексикону, концептуальної системи і мови мозку (*lingua mentalis*) усієї картини світу, відображеної у людській психіці” [12, с. 90]. При другому підході концепт розглядають як вербалізований культурний зміст, що є лінгвокультурним концептом (лінгвоконцептом), тобто семантичною одиницею мови культури [4].

Концепт – це оперативна одиниця нашої свідомості, яка займає найвище місце абстракції [13, с. 85]. Він є значно ширшим, ніж його значення, оскільки значення є лише одним із компонентів концепта, що відображає його найбільш суттєві ознаки і є лише його частиною смислового змісту [25]. Термін *концепт*, на думку Є. А. Нахімової, “у сучасній науці використовується і у власне когнітивному змісті, і в якості поняття, який поєднує когнітивні і лінгвістичні характеристики” [20, с. 17].

Саме завдяки лінгвокультурологічним науковим пошукам, зорієнтованим на виявлення взаємодії мови і культури [5–7; 16; 17], можливим є виокремлення фразеології як одного зі способів збереження і передачі інформації. Вивчення національно-культурної специфіки фразеологізмів за допомогою концептуального аналізу є ефективним при аналізі їхньої семантики у мовній картині світу зважаючи на те, що мотиваційні джерела виникнення фразеологізмів проявляються у цих мовних знаках і трансляють культурно значиму інформацію.

Концепти, що представлені фразеосполученнями, не відрізняються від концептів, що об’єктивуються словами, оскільки фразеосполучення мають тенденцію до формування єдиних понять (концептів) і реалізуються у вигляді таких самих когнітивних структур, як і лексеми [1]. У статті фразеологізми розглянуто як інтертексти, один із засобів вираження фрагментів мовної

картини світу, що відіграють значну роль у передачі концептуальної інформації. Ці одиниці мови слід розглядати як один зі способів збереження і передачі інформації, що містять структуровані знання про національні традиції, обряди і вірування, стереотипи і цінності у їхньому історичному розвитку. ІФ як вербальні знаки культури містять культурну інформацію різноманітних джерел, що пов'язана із позамовними факторами, що вказує на інтертекстуальну природу цих одиниць.

Для інтертекстуалістів важливими є “тотожність і відмінність, семантика нового підпорядковує собі старий сенс, оволодіння є освоєнням, і виграє те, що нове: а все ж ті, хто чують у новому відлуння старого, не можуть заткнути вуха: поліфонія домагається вияснення, звуки повинні бути заново гармонізовані в читанні” [19, с. 343].

Теорія інтертекстуальності, на думку Ю. С. Степанова, це теорія культурної концептології, порівняльної дисципліни, що займається вивченням культурних концептів [26, с. 3]. Інтертекстуальність є міждисциплінарним явищем [8; 9; 11; 14; 26]. Ю. Крістева під терміном *інтертекстуальність* розуміє взаємодію різноманітних кодів і дискурсів, які переплітаються у тексті [11, с. 99]. Дослідниця вказує, що тексти побудовані у вигляді мозаїки цитат, у такий спосіб виступають продуктами поглинання і подальшої трансформації інших текстів [11].

Інтертекстуальність також визначається у наявності особливого контекста – інтертекста як виду контекстуальної інформації, що містить у собі зовнішні тексти, з якими пов'язаний текст-реципієнт [23], а самі інтертексти є ключовими центрами культури, знаками цитованої культури, відтвореннями фраз із наявних у мові дискурсів, апеляціями до певних подій і культурних фактів, цитатами різноманітних повідомлень [9, с. 77]; вони творяться за допомогою звернення до концептів попередніх текстів, а посилання ці існують у вигляді алюзій, ремінісценцій, цитат тощо [23]. Інтертексти можна вивчати у декількох аспектах: 1) у творчості певного письменника, що є традиційним об'єктом літературознавчих досліджень; 2) у мисленнєво-мовленнєвій діяльності носіїв мови (культури) у визначені історичні моменти; 3) у діяхронії як динаміці переміщення інтертекстів із периферії у центр культурної пам'яті і навпаки на визначеному часовому зрізі [9, с. 119].

При дослідженні репрезентативних одиниць концептів “послідовно виділяються та описуються мотивуючі і понятійні ознаки концепта, його синонімічні зв'язки і внутрішня форма відповідного слова, категоріальні ознаки концепта (функціональні і ціннісно-оцінні), потім розглядаються метафоричні ознаки концепта (образні і символічні) і відповідні йому типові сценарії” [20, с. 16]. У свою чергу значення ІФ підлягає опису дефініціями, що, як зазначає Т. В. Булигіна, розкривають головний зміст концептів, які представляють мовні знаки [3, с. 316]. ІФ О. М. Галинська визначає як згорнуті тексти у тексті з різними типами лінгвокультурної інформації, джерелами якої є звичаї, обряди, традиції, побут, історико-суспільні джерела, література, фольклор, Біблія, антична спадщина, міфологія, образність, пов'язана з екстралінгвальними факторами, які впливають на розуміння символіки ІФ представниками різних етносів; ці одиниці як вербальні знаки

культури та релікти культурної інформації виконують як власне мовну, так і культурну функцію (образно відображають інформацію про навколишній світ, транслуючи культурні смисли [6, с. 15].

Отже, ІФ як особливі мовні знаки, які відображають фрагменти мовної картини світу, є вербалізаторами концептів за умови виконання концептуальних функцій і наявності національно- і культурно-ціннісних компонентів значення. На основі ІФ виразно прослідковуються загальні тенденції розвитку мови, окрім того вони є джерелом відомостей не лише про мову, але й про світ загалом.

ІФ як інтертексти є результатом взаємодії різноманітних культурних концептів. Ці одиниці є вербальними засобами актуалізації концептів культури і, як мовні комплекси, зберігають пам'ять про процеси концептуалізації та категоризації інформації про світ, репрезентують різноманітні аспекти картини світу і ключові концепти людської свідомості та життєдіяльності, виступають дзеркалом національної культури, вміщуючи у собі інформацію, що характеризує мовну спільноту, її ціннісні культурні уявлення.

ІФ представляють як лінгвістичні, так і екстралінгвістичні фактори у мові; на базі культурного досвіду формують категорії у вигляді концептів міжнаціонально або у межах певної лінгвокультури, представляючи світогляд соціуму. Перспективи подальших досліджень: дослідження концептосфер носіїв різних мов, вербалізованих за допомогою ІФ; вивчення фразеологічного значення через концептуальні структури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабушкин А. П. Типы концептов в лексико-фразеологической семантике языка / Анатолий Павлович Бабушкин. – Воронеж : Изд-во Воронежского гос. ун-та, 1996. – 104 с.
2. Баранов А. Г. Концепт в дискурсивной деятельности (уровни реализации) / А. Г. Баранов // Жанры речи : [сб. науч. ст.]. – Саратов : Изд. центр “Наука”, 2005. – Вып. 4 : Жанр и концепт. – С. 776–784.
3. Булыгина Т. В. Языковая концептуализация мира : (на материале русской грамматики) / Т. В. Булыгина, А. Д. Шмелев. – М. : Языки русской культуры, 1997. – 574 с.
4. Воркачев С. Г. Лингвокультурный концепт : типология и области бытования : [монография] / Сергей Григорьевич Воркачев. – Волгоград : ВолГУ, 2007. – 400 с.
5. Галинська О. М. Екстралінгвальні та інтралінгвальні фактори виникнення інтертекстуальної фразеології / О. М. Галинська // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : “Філологія”. – 2010. – Т. 13. – № 2. – С. 32–39.
6. Галинська О. М. Лінгвокультурна інформація англійських та українських інтертекстуальних фразеологізмів : автореф. дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.17 “Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство” / О. М. Галинська. – К., 2012. – 20 с.
7. Галинська О. М. Фразеологізми як знаки культурної інформації / О. М. Галинська // Проблеми зіставної семантики : [зб. наук. ст.]. – К. : Вид. центр КНЛУ, 2011. – Вип. 11. – С. 78–84.

8. Григорьев В. П. Принцип как языковой интертекст [Электронный ресурс] / Виктор Петрович Григорьев. – М. : Языки русской культуры, 2000. – С. 578–581. – Режим доступа : http://www.ka2.gu/nauka/vpg_5.html#nl
9. Денисова Г. В. В мире интертекста : язык, память, перевод / Г. В. Денисова. – М. : Азбуковник, 2003. – 298 с.
10. Жаботинская С. А. Теория номинации : когнитивный ракурс / С. А. Жаботинская // Вестник Московского лингвистического университета. Лексика в разных типах дискурса. – М. : МГЛУ, 2003. – Вып. 478. – С. 145–164.
11. Кристева Ю. Слово, диалог и роман / Ю. Кристева // Вестник Московского университета. Серия : “Филология”. – 1995. – № 1. – С. 97–124.
12. Кубрякова Е. С. Краткий словарь когнитивных терминов / [Е. С. Кубрякова, В. З. Демьянков, Ю. Г. Панкрац и др.]. – М. : Изд-во МГУ имени М. В. Ломоносова, 1996. – С. 90.
13. Кубрякова Е. С. Язык и знания : [монография] / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Просвещение, 2002. – 236 с.
14. Кузьмина Н. А. Интертекст и его роль в процессе эволюции поэтического языка / Наталья Арнольдовна Кузьмина. – М. : “ЛИБРОКОМ”, 2009. – 272 с.
15. Лавриненко Т. А. Прецедентный мир “Великая Отечественная война” в русской лингвокультуре : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.19 / Лавриненко Татьяна Алексеевна. – Волгоград, 2008. – 198 с.
16. Маслова В. А. Лингвокультурология / Валентина Абрамовна Маслова. – М. : Изд. центр “Академия”, 2001. – 208 с.
17. Маслова В. А. Числовой код в коммуникации: лингвокультурный образ числа “семь” / В. А. Маслова // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : “Филология. Социальные коммуникации”. – 2012. – Т. 25 (64). – № 1. – Ч. 1. – С. 355–358.
18. Мезенко А. М. Урбанонимия как язык культуры / А. М. Мезенко // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия : “Филология. Социальные коммуникации”. – Т. 24 (63). – 2011. – № 2. – Ч. 1. – С. 388–392.
19. Мітосек З. Теорії літературних досліджень / Зофія Мітосек ; [пер. з пол. В. Гуменюк, наук. ред. В. Іванюк]. – Сімферополь : Таврія, 2005. – 408 с.
20. Нахимова Е. А. Теория и методика когнитивно-дискурсивного исследования прецедентных онимов в современной российской массовой коммуникации : автореф. дисс. ... доктора филол. наук : спец. 10.02.19 “Теория языка” / Е. А. Нахимова. – Екатеринбург, 2001. – 44 с.
21. Новикова Т. Б. Заимствование культурных концептов / Т. Б. Новикова // Язык и личность : [сб. науч. тр.] / [под. ред. Н. А. Красавского]. – Вологоград : Колледж, 2001. – С. 118–121.
22. Попова З. Д. Понятие “концепт” в лингвистических исследованиях / З. Д. Попова, И. А. Стернин. – Воронеж : Альянс, 1999. – 132 с.
23. Проскурина А. А. Прецедентные тексты в англоязычном юмористическом дискурсе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 “Германские языки” / А. А. Проскурина. – Самара, 2004. – 18 с.

24. Ставцева А. А. Концепт HUMAN INTELLECTUAL ABILITIES и его объективация во фразеологии современного английского языка : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Ставцева Александра Анатольевна. – Иркутск, 2006. – 191 с.
25. Степанов Ю. С. Смена “культурных парадигм” и её внутренние механизмы / Ю. С. Степанов, С. Г. Проскурин // Философия языка : в границах и вне границ. – Х. : ОКО, 1993. – С. 13–36.
26. Степанов Ю. С. “Интертекст”, “интернет”, “интерсубъект” (к обоснованию сравнительной концептологии) / Ю. С. Степанов // Известия РАН. Серия литературы и языка. – 2001. – Т. 60. – № 1. – С. 3–11.
27. Фролова Н. Н. Дискурсивные функции маркировочных наименований (брендов) : лингвокультурологический и лингвопрагматический аспекты : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.01 / Фролова Наталья Николаевна. – Краснодар, 2011. – 180 с.
28. Щирова В. С. Соматические фразеологизмы немецкого языка в когнитивно-дискурсивном аспекте : на материале периодической печати : дисс. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Щирова Виктория Сергеевна. – Тамбов, 2005. – 225 с.

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ СОМАТИЧНИМ СЛОВОМ-КОМПОНЕНТОМ РУКА В УКРАЇНСЬКІЙ ТА РОСІЙСЬКІЙ МОВАХ

КНЯЗЬ Т. М.

Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Компаративне дослідження різних мовних картин світу крізь призму колективної мовної свідомості представників різних етносів на сьогодні є одним із актуальних напрямів сучасної лінгвістики. Зіставлення фрагментів української мовної картини світу з мовними картинами світу інших культур дозволяє виявити спільні й відмінні риси в етнічній свідомості народів. Проте важливим аспектом зіставного аналізу мовних, зокрема фразеологічних одиниць (далі – ФО), як зауважує В. М. Мокієнко, “є екстралінгвістична інформація, необхідна як теорії і практиці перекладу, так і методиці навчання” [7, с. 337]. Проникнення культурологічного напрямку в лінгвістику і психологію спричинило виникнення суміжних наукових галузей, орієнтованих на вивчення проблеми взаємозв'язку мови й культури, мови й мислення в найрізноманітніших аспектах. Адже, на думку В. А. Маслової, лінгвістика ХХІ ст. активно розробляє напрям, у якому мова розглядається як культурний код нації, а не лише як знаряддя комунікації та пізнання [5].

Теоретичні дослідження в плані зіставного вивчення фразеології на матеріалі української, російської, англійської, німецької мов закладені в роботах таких дослідників, як Ю. Ю. Аваліані, О. Ф. Арсентьєва, О. В. Кунін, В. М. Мокієнко, Л. І. Ройзензон, Е. М. Солодухо та ін. Зіставний аспект дослідження фразеології, на думку О. Ф. Арсентьєвої, “являє собою значний інтерес як для розробки загальної теорії фразеології, так і для вивчення спільних і відмінних ознак досліджуваних мов” [1, с. 3].